

רציונל הקורס

בפרק זה ריכזנו את המידע שנאסף על אודות ההגדרות הבסיסיות של הקורס בכל תנועה. בכלל זה: התפיסה הכללית לגבי חשיבותו של הקורס; דמות המדריך בתנועה, שהוא הבוגר הרצוי של הקורס; וכן המטרות והיעדים של הקורס. ניתן להתייחס לכל המידע שבפרק זה כתשובה לשאלה: מדוע מתקיים קורס ההדרכה?

חלק מהגדרות היסוד מנוסחות במסמכים שהועברו אלינו, ובמיוחד חוברת הקורס של כל תנועה. חלק אחר, היקשנו מתוך הראיונות שערכנו עם בעלי תפקידים בקורס של כל תנועה.

כפי שהודגם בתת הפרק הקודם, ישנם משתני רקע שמבטאים שוני וגיוון רב בין התנועות. מכאן שניתן היה להניח שנמצא גיוון דומה גם ברציונל של הקורסים. אולם ההיפך הוא הנכון. בתמונה הגדולה מצאנו אחדות רבה בין התנועות. חשיבות הקורס, דמות המדריך הרצוי (האידיאלי), ובהתאם לכך – המטרות של קורס ההדרכה, דומים למדי בכל התנועות.

א. הקורס כאירוע תנועתי חשוב ביותר

בכל תנועות הנוער מייחסים לקורס ההדרכה חשיבות רבה. שמענו זאת מכל הדרגים: בעלי תפקידים במטה התנועה, מדריכי הקורס והחניכים. חשיבותו של הקורס נובעת מכך שבמהלכו מתרחשת ההתפתחות המקצועית של חניכי הקורס, והמעבר שלהם ממעמד חניכים בשכבה הצעירה למעמד מדריכים וחברי שכבה בוגרת. כך למשל נכתב בחוברת קורס האיחוד החקלאי:

חניכי "קורס מתחילים" נמצאים באחד משלבי ההתפתחות המשמעותיים ביותר בחיים התנועתיים, [ולכן] אנחנו רוצים וצריכים לתת להם בסיס רחב כמה שיותר, כדי שכל אחד ואחת מהם, יבחר לעצמו את דמות איש הצוות שהם היו רוצים להיות. (401)

לצד ההתפתחות המקצועית, מוזכרת גם התפתחות אישית. קורה בקורס משהו, שהופך אותו לבעל משמעות עבור החניכים, כפי שהעיד חניך בקורס הנוער העובד והלומד:

אני החלטתי לצאת כי דיברתי עם בוגרים והם אמרו לנו שזו חוויה לכל החיים. חלק מהחניכים שכאן ההורים שלהם גם היו בקורס. יש מלא חבר'ה בני עשרים ומשהו שאומרים לנו שהיה להם משהו מאוד משמעותי כאן. (506)

נוסף להיבטים שהוזכרו, הקורס נתפס כבעל חשיבות רבה לתנועות הנוער עצמן. יש הבנה שבוגרי הקורס ישמשו כשליחי התנועה בסניפים ברחבי הארץ. הנה הדברים מפי מדריכה בקורס השומר הצעיר:

מדריך הוא מנהיג וגם שליח [...] הוא השליח של התנועה, דעותיה ורצונותיה. הוא האחרון בשרשרת, והאחריות עליו להעביר את זה הלאה. (603)

לנוכח התפקיד שבוגרי הקורס עתידים למלא בסניפים, נתפס הקורס כאירוע שמעצב את עתידה של תנועת הנוער. בקורס הנוער הלאומי סיפר לנו רכז הקורס על ימי ההכנה של מדריכי הקורס. בין היתר, נפגשו המדריכים עם מנכ"ל התנועה:

המנכ"ל העביר להם הכשרות וגם את נקודת המבט שלו. הוא הסביר להם שהם בעצם יחליטו איך תיראה התנועה בשנה הבאה. קורסי ההדרכה, הם אלה שישפיעו על השנה הקרובה. (705)

מסר זה, של חשיבות הקורס לעתיד התנועה, מגיע גם אל החניכים, כפי שסיפר חניך בקורס הצופים הנהגת חיפה:

בקורס נותנים כל הזמן את התחושה ואומרים בפירוש שאנחנו הדור הבא, ועלינו מוטלת החובה לחזק את הצופים ולשמר את המסורת. (306)

כלל הדברים שהוזכרו, החשיבות האישית והתנועתית, הופכים את הקורס לחוויה רבת עוצמה. הנה למשל עדות רכז הקורס במכבי הצעיר:

הקורס כולו הוא השיא בתנועה, חניכים מאוד מחכים לחוויה של הקורס. מי שהיה פה יודע שזו חוויה שנצרכת בך. (106)

אחת העדויות העקיפות לחשיבותו של הקורס, היא העובדה שבוגרים רבים מעוניינים להדריך בו. כך למשל סיפר רכז קורס הצופים הנהגת חיפה:

לקורס הדרכה יש מעמד גבוה מאוד ברוח ההנהגה. מאתיים וחמישים חברי שכבה בוגרת מכל השבטים רצו לצאת לקורס כבעלי תפקידים. היה מיון והתקבלו רק שמונים וחמישה. (307)

יוצא דופן מכל התנועות הוא קורס הצופים הנהגת החוף. כאן העיד הרכז:

הקורס המסכם הוא לא השיא, יש הטויל בפסח שהוא יותר מאתגר ומשמעותי עבורם. הם כל השנה מדברים על הדרכה אז כאן זה רק סיכום. (205)

כפי שנרמז בדברים אלה, ועוד ידון בהרחבה בהמשך, הקורס נתפס כמפגש מסכם של קורס שנתי, ולא כאירוע העומד בפני עצמו. מכאן שחשיבות הקורס, על פי עדות הרכז, נמוכה יותר מאשר בתנועות האחרות.

ב. דמות המדריך האידיאלי

במחקר בנושא מנהיגות נוער¹⁸ הגדרנו שלוש קבוצות של מאפיינים למנהיגות בתנועות נוער: היותו בוגר מחניכיו, ובעל ניסיון וידע רב מהם; הזדהותו עם התנועה וכל הקשור למעמד השכבה הבוגרת

18 נעם אבן, רקפת הימן זהבי, אבי בורגר, הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות נוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2016. עמוד 112.

בתנועה; ותכונותיו האישיות ובהן כריזמה, אכפתיות, איזון בין סמכות וקירבה, נותן דוגמה אישית ובעל יכולת הנעה. במידע שנאסף במחקר זה מוזכרים מאפיינים זהים למדריך האידיאלי, אולם במינוח מעט שונה.

יחס אוהב לחניכים

המאפיין הבולט מכולם, בכל תנועות הנוער ובאזכורים רבים יותר מכל מאפיין אחר, הוא היחס המיוחד של המדריך כלפי חניכיו. מבלי שהדברים ייאמרו במפורש, ניתן לזהות כי יחסו של המדריך האידיאלי אל חניכיו מובא כניגוד ליחסי הסמכות והמרות הקיימים בין מורים לתלמידים בבתי הספר (בחינוך הפורמלי).

בפעולה בנושא דמות המדריך בקורס מכבי הצעיר נקבע המסר המרכזי של הפעולה: "להיות מדריך זה לא רק להעביר פעולה, זו הזדמנות להיות משמעותי לחניכים" (101). למה הכוונה במילים "יחס משמעותי"? אחד מחניכי הקורס תיאר זאת כך:

איזון בין דיסטנס לבין חברות. לא להיות יותר מדי סחבק איתם אבל לא נוקשה מדי, כדי שהם יוכלו לפנות אליך ושיהיה אפשר לדבר מהלב. (106)

ניסוח אחר של הדברים הציעה חניכה בקורס הנוער העובד והלומד:

להיות מדריכה זה להסתכל בגובה העיניים. שהחניכים יכולים לספר הכול. (506)

באותו עניין, נכתב למדריכי הקורס בחוברת קורס הצופים הנהגת חיפה:

מדריך משמעותי הוא כזה שמשתף, מביע דעתו, עוזר, אכפתי, קרוב ואמיתי. (203)

חניך בתנועת הצופים הנהגת החוף נתן דוגמה לקשר אינטימי שכזה בין מדריך לחניכיו:

הייתה לי מדריכה בכיתה ה' והיא הייתה בשבילי הכי. עברתי תקופה מאוד קשה, אימא שלי נפטרה, והמדריכה הזאת הייתה בשבילי דמות אימהית. היא הביאה אותי ממקום מאוד נמוך, גם דימוי גוף, למקום מאוד גבוה. ואני רוצה להעביר את זה לחניכים שלי, את מה שהיא והתנועה נתנו לי. (205)

בקורס האיחוד החקלאי השתמשו במושג "סמכות מכבדת" על מנת לתאר את היחס הדואלי של המדריכים לחניכיהם: לא סחבק ולא נוקשה, כמוזכר לעיל. המושג מוסבר למדריכי הקורס כך:

בעולם ההדרכה הישן, נהוג היה להתייחס למדריך כאל בעל הכוח מול קבוצה, לימדו מיומנויות של עמידה מול קבוצה בעזרת שימוש מקורות של כוח בעיקר. כעת – אנחנו פועלים מתוך הנחה שהמדריך מנחה ומלווה קבוצה, בתוך תהליכים שהוא חווה אך הוא לא המרכז. (401)

בחוברת קורס הנוער העובד והלומד מובאים שמונה דיברות למחנך, המהווים סיכום של דמות המדריך. מחצית מהדיברות נוגעים ליחס המיוחד שבין המדריך לחניכיו:

המחנך אוהב את הילד, אכפת לו ממנו והוא רוצה בטובתו. המחנך משוחח עם הילד כאדם שווה וחושב, ולא ככד שיש למלאו בידע. המחנך מקשיב לחניך ולא רק משמיע את דעתו.

המחנך מאמין בחניכיו השונים, בפוטנציאל שלהם ורואה את הפלא שבכל אחד מהם. (501)

ואכן, בשיחות עם חניכים בקורס הנוער העובד והלומד, הם תיארו דוגמאות שבהן מדריכי הקורס יישמו עקרונות אלה, הלכה למעשה:

— פחדתי שאני אהיה לבד ואני באמת לבד [...] ואז סיפרתי את זה למדריכה והיא העצימה אותי ואמרה לי שאני מסוגלת. הם עושים לנו הרבה שיחות אישיות.

— היא [המדריכה] מקשיבה לכולם, לכל אחד בנפרד ולכולם ביחד. אם יש משהו שחסר לנו היא דואגת לנו ועוזרת לנו להתחבר.

— אני נמצא במצב של פקפוק בהכול. והמדריך שלי היה שם בשבילי ודיבר איתי.

— הם מקשיבים ואכפתיים. (חניכים שונים, 506)

בדברים שהוזכרו ניכר שכלי העבודה המרכזי של המדריך הוא השיחה: המדריך מקשיב ומשוחח "בגובה העיניים" או "מלב אל לב", כלומר בפתיחות מלאה. והנה הדברים כפי שניסחה חניכה בקורס השומר הצעיר:

זה לא כיף שלא מדריכים בגובה העיניים ושומרים על דיסטנס, אני רוצה שהחניכים ירגישו שאני חברה שלהם, שאני החברה הגדולה שלהם, שירגישו חופשי לבוא להגיד לי שלום בבית ספר. (603)

השיחה האינטימית שיוצר המדריך עם חניכיו, היא זאת שמקנה לחניכים תחושת שייכות ותחושת יכולת. כך גם הסבירו חניכות קורס היכלי ענ"ג:

[עלי כמדריכה] לתת את הלב שלי לבנות שתחת חסותי. לי נתנו ונהנית, אז למה לא לתת גם? להתייחס לכל אחת ולתת להן הרגשה שהן חשובות, זה נותן כוח. שלכל אחת יהיה המקום שלה. (902)

דוגמה לקשר שמעצים את החניך הזכיר אחד החניכים בקורס הצופים הנהגת חיפה. לשאלה מהו המדריך הטוב, הוא נזכר במדריך שהיה לו כשהיה בכיתה ח', כאשר הוא עצמו היה, כדבריו, "חניך מופרע" והמדריך "מצא את הדרך אל ליבו". מכאן הוא הסיק:

מדריך טוב נותן יחס אישי, הוא רואה כל חניך, מדבר בגובה העיניים, אותנטי, מביא את עצמו ולא רושם שהוא מנסה ליצור. (308)

סיכום יפה של כלל הדברים מצאנו במערך אחת הפעולות על דמות המדריך, בקורס הצופים הנהגת חיפה. בפעולה קוראים ודנים בקטע מתוך ספרו של חילי טרופר:¹⁹

להיות איש חינוך זה להיות למען התלמידים, משמעו לפתוח את הלב כדי שהתלמידים יסדקו בו ויטלטלו אותו. משמעו לחרות אוזן ולפקוח עין כל עת מתוך אחריות ואכפתיות ומתוך נכונות לשמוע ולראות דבר חדש, נכונות להפוך לדבר חדש, למישהו אחר. אל לנו לבקש מהתלמידים לעשות דרך בעוד אנו עומדים במקום. לעמוד במקום משמעו לעמוד מנגד. איש חינוך ממלא את ייעודו רק במקום שבו הוא מיטלטל יחד עם תלמידיו, מתגלה יחד עמם בחולשותיו ובכוחותיו, צומח יחד עמם. (301)

19 חילי טרופר, מקום בעולם: מחשבות על חינוך, הוצאת ידיעות אחרונות, 2013.

אחריות

תכונה בולטת נוספת של המדריך הטוב היא אחריות, מילה שגורה שחזרה שוב ושוב במערכי הפעולות ובראיונות. נזכיר כי במחקר על אודות מנהיגות נוער²⁰ מצאנו הקבלה בין המונחים אחריות ומנהיגות, כלומר שאחריות היא התכונה הדומיננטית ביותר של הנהגת נוער. ניכר שאחריות מבטאת את המעבר ממעמד חניכים בשכבה הצעירה למעמד מדריכים בשכבה הבוגרת. האחריות מודגשת, למשל בקורס השומר הצעיר:

אנחנו נותנים להם הרבה אחריות. זה דבר מאוד מרכזי בתנועה היכולות וההכשרה ליצירת אחריות. הם לא מקבלים כאן שום דבר בכפית. (603)

לאחריות כמה פנים. האחד הוא אחריות על החניכים, כלומר תפקידו של המדריך לשמור על שלומם וביטחונם של החניכים. כך אמר חניך בקורס מכבי הצעיר:

הרכז מצפה שתהיה אחראי. ההורים נותנים לך את הילדים שלהם והם מצפים שתשמור עליהם. (106)

וכך גם חניך בקורס הנוער הלאומי:

מה זה מדריך טוב? מדריך אחראי שמסוגל לשמור על החניכים, נותן להם ביטחון. (706)

פרשנות אחרת היא לקיחת אחריות, במובן שהדברים תלויים במדריך ולכן עליו לפעול, ולא להישאר פסיבי. בקורס עזרא, במערך פעולה תחת הכותרת "אחריות", נכתב המסר של הפעולה:

ההכרה שהאחריות מתחילה בעצמי, באחריות אישית וההבנה שלבחרות שאני עושה בחיים יש השפעה והשלכות על חיי ואני צריך לקחת עליהם אחריות. ומתוך כך להבין שאחריות קבוצתית מתחילה קודם כל באחריות אישית. (801)

את הדבר הסביר ביתר בהירות חניך בקורס עזרא:

אחריות [היא] הוצאה לפועל ונקיטת פעולה. מישהו שרואה את הדברים באחריותו ובעל יכולת השפעה עליהם, דברים קטנים וגדולים. (803)

לקיחת אחריות במשמעות של נקיטת פעולה, מתורגמת בקורס האיחוד החקלאי כפעולתו של המדריך לטובת הכלל. כך באחד ממערכי הפעולות:

לחשוף את החניך למושג "צריך גלגל, אני גלגל" [...] האחריות שיש על כתפיי מדוגמה אישית עד לעבודת כפיים, לנתב את הכוח שלי כאינדיבידואל לטובת הכלל. (401)

אחד החניכים בקורס האיחוד החקלאי תרגם זאת לפעולה הספציפית של המדריך בעת הובלת קבוצתו. לשאלה על דמות המדריך הטוב הוא השיב:

לקיחת אחריות על הקבוצה, [כלומר] הובלת קבוצה. (406)

ובהקשר זה של נקיטת פעולה, הוזכר בצדק הקשר בין אחריות לבין עצמאות. למשל, בקורס הנוער העובד והלומד התנסו החניכים בניווט עצמאי בשטח. אחת החניכות תרגמה את ההתנסות בניווט למידת האחריות שמוטלת על המדריך:

זה מאוד משמעותי בשבילי בתור מדריכה מובילה להיות עצמאית. הרבה סמכות, והרגשנו אשכרה מה זה אומר להיות מדריכה: [...] יש לי הרבה אחריות על הכתפיים. (506)

יזום וממציא מחדש

כפועל יוצא של אחריות ועצמאות, נדרש המדריך להיות יזום וממציא מחדש. היוזמה הוזכרה למשל מפי מדריכה בקורס הצופים הנהגת החוף:

הגענו למסקנה שבתור שכב"גיסט [חבר שכבה בוגרת] כל תפקיד הוא משמעותי ואפשר ליזום, ואני בטוחה שזה המסר שיישאר להם. (205)

מעניין כי בכל התנועות נדרש המדריך לפעול על פי ערכי התנועה (כפי שעוד יוזכר בהמשך), אך יחד עם זאת ניתנת לו ההרגשה שהוא חופשי לבחון ולאתגר את הערכים בהתאם למציאות המשתנה. בחוברת קורס הנוער העובד והלומד, המחולקת לחניכים, מובאים דברים שכתב בעניין זה המחנך מרטין בן מורה:

המציאות הנתונה לא נוצרה כדי להגשים את ערכיי. עלי לשנות את המציאות הנתונה כך שתהיה קרובה יותר לשאיפותיי וערכיי. [...] תנועה חברתית מגשימה שאינה רוצה להתאבן ולגווע חייבת לבחון שוב ושוב את ערכיה. (501)

מתוך כך, עולה קריאה למדריכי העתיד לשנות את העולם, לא פחות. כך בחוברת קורס מכבי הצעיר, בפנייה למדריכי הקורס:

חשוב שתזכרו, זה המקום שלכם לעצב את העולם לפי השקפת העולם שלכם, וכך תעזרו לחניכים לעצב את העולם

שלהם. כי לכם ניתנת עכשיו ההזדמנות להפוך את העולם למקום טוב יותר, בדרך שלכם. (101)

וכך גם בדברים שמדריך הקורס בתנועת עזרא צריך להדגיש בסוף פעולת הפתיחה:

חשוב לצאת מהפעולה עם "ראבק" ועוצמות. לכו גאלו את עמנו! למרחיקי לכת! (801)

החופש ליוזם אינו מופיע יש מאין. תכונה זאת נגזרת מתפיסת החינוך הבלתי פורמלי, ועומדת בניגוד לתפיסת החינוך הפורמלי. על כך למדנו מרכז קורס הצופים הנהגת חיפה:

בבית ספר הם מובלים כל הזמן על ידי המבוגרים. כאן הם לומדים להוביל את עצמם. (307)

ראוי להדגיש את המורכבות של סעיף זה. לתנועות הנוער, מי יותר ומי פחות, יש אידיאולוגיה חברתית מוגדרת, שהן מחנכות לאורה. על כן, הקריאה למדריכי העתיד "להמציא עולם" היא בעירבון מוגבל, שהרי אין כוונה שהמדריך הצעיר יחרוג מגבולות האידיאולוגיה התנועתית. מצד שני, על פי עקרון ההצטרפות החופשית לתנועות, יש הכרח להעניק לבני הנוער מידה רבה של חופש פעולה, כפי שהוסבר בפרק המבוא. זאת ועוד, התנועות מבקשות לחנך את הצעירים למעורבות חברתית, ומכאן שחייבות להעניק להם את מרחב האחריות והחופש להתנסות במעורבות שכזו. כללו של דבר, נוצר פה גבול דק בין המדריך המממש תפיסת עולם תנועתית, לבין מדריך שהוא חופשי לשנות וליצור עולם חדש. אפשר שהתנועות סומכות על בני הנוער שהערכים התנועתיים מוטמעים בהם היטב, ועל כן הם יבינו את החופש הניתן להם בתוך הגבולות התנועתיים, ומבלי לחרוג מהם.

דוגמה אישית ואישיות לדוגמה

עוד באשכול התכונות האישיות של המדריך האידיאלי, מופיעים דוגמה אישית ואישיות לדוגמה. בקורס תנועת עזרא יש פעולה במהלכה דנים החניכים בהבדל בין שני המונחים. בשניהם מתנהג המדריך באופן המדגים לחניכיו התנהגות נכונה ורצויה, אולם המונח "דוגמה אישית" מתייחס למקרה פרטי או אירוע יחיד העומד לעצמו. לעומת זאת "אישיות לדוגמה" הוא מונח המקיף את כל חיי המדריך, לאו דווקא כשהוא ניצב אל מול חניכיו.

במערך הפעולה מוזכרות שש תכונות של אישיות לדוגמה, והן: אישיות בעלת מודעות פנימית עמוקה; מחנך ובכלל זה יצירתי, אוהב ומוביל; אחראי; שואף למצוינות ומציב רף גבוה; דתי, על פי דין תורה ודרך ארץ; ולבסוף אישיות המבטאת מחויבות ושליחות (מקור 802). למעשה רציונל הקורס הוא כזה, שכל אחת משש התכונות משמשת ככותרת התוכן של אחד מימי הקורס. בכל יום בקורס עוסקים החניכים באחת מתכונותיו של המדריך הרצוי, עד להשלמת התמונה בסיום הקורס.

בקורס הנוער הלאומי יש פעולה בנושא דוגמה אישית, ובה מוסברים הדברים בהקשר המצומצם יותר, של התנהגות אל מול החניכים. המסר הכתוב בסיכום הפעולה הוא:

לכל פעולה שאנו בוחרים לעשות בחיים יש השלכות ויש מי שרואה זאת מהצד. (701)

גם בנוער העובד והלומד הכוונה היא לפעולות שמבצע המדריך אל מול חניכיו. באחד משמונה הדיברות לדמות המחנך נכתב:

המחנך מחנך גם במעשים וגם במילים. הוא מהווה דוגמה אישית לחניכיו. (501)

ואת התרגום של הדברים לחיי יומיום מצאנו בדברי חניך בקורס מכבי הצעיר. הוא התייחס למעבר מחניכות להדרכה, וקבע כי המעבר מחייב:

לעשות סוויץ' במחשבה, לתת דוגמה אישית, למשל אם הם אז לא להתבכין. (106)

כריזמה, אסרטיביות וכושר הובלה

תכונה נוספת של המדריך הרצוי היא הכריזמה. היכולת של המדריך להפגין את אישיותו באסרטיביות, ובכך להשפיע על חניכיו ולהוביל אותם. במערך פעולה בקורס הנוער הלאומי בשם "מיהו מנהיג" נכתב:

לכל אחד מאיתנו יש כוח להשפיע, וגם בן אדם בודד יכול להוביל ולחולל שינוי בקבוצה אם הוא מספיק דבק בעמדות שלו ומשמיע אותן בצורה אסרטיבית. (701)

הכישרון להוביל אנשים מתוקף האישיות הזוכר במילים אחרות בשיחה עם מדריכות בקורס השומר הצעיר:

המדריך צריך להנהיג את החניכים למקומות טובים יותר, להביא אותם לעשייה ולשיתוף פעולה וללמד אותם לפקפק במציאות. (603)

כך גם בסיכום פעולה בנושא "אמון ודרישה" בחוברת קורס עזרא:

דיברנו על דמות המחנך כמי שהוא, בעל עמוד שידרה ומוביל דרך ומצד שני אדם שהוא כלי קיבול, בעל ענווה או בביטוי המוכר: בעל עוז וענווה. (801)

נראה כי כלל תכונות המדריך שהוזכרו: מתייחס באהבה לחניכיו, מקרין דוגמה אישית, אחראי וכריזמטי, שלובות זו בזו. הנה מתוך שיחה עם חניך בקורס השומר הצעיר, בה שלובים הדברים מבלי שניתן להפריד ביניהם:

מדריך טוב הוא מדריך שהוא רגוע, מצחיק, שאנשים לא מפחדים ממנו, שיודע להעביר ידע וגם גורם להפנים את הידע. בעל כריזמה, זו תכונה חשובה כי מי שיש לו חוש הומור טוב גם שיש לו רצינות כשצריך להעביר פעולות. מישו פתוח שאפשר לסמוך עליו שנותן ביטחון ושהיה לו עצות טובות. (603)

בעל תפקיד מקצועי

לצד תכונות האישיות, מוזכר המדריך האידיאלי גם כאיש מקצוע. כך למשל בחוברת קורס האיחוד החקלאי נכתב:

אנחנו חושפים לחניכים את התוכנית השנתית בה יפעלו בסניפים על מנת שיוכלו להביט על תהליכים בצורה מערכתית. (401)

בראייה מערכתית הכוונה שהמדריך יכיר את תוכנית ההדרכה של התנועה, ויראה את מקומה של הפעולה הבודדת שהוא מעביר ברצף התוכנית הרב שנתית. כך גם העיד רכז קורס הנוער הלאומי:

מדריך אולטימטיבי? אחד שיודע להעביר תהליך לקבוצה. מקבל קבוצה ומשמר אותה לאורך כל השנה. (705)

אחד מחניכי קורס מכבי הצעיר תרגם את המעמד המקצועי של המדריך לידענות, כלומר להיותו של המדריך בעל השכלה כללית רחבה:

[כדי] שיהיה לך יכולת לענות על שאלות של חניכים, נדרש ממך ידע. למשל אם אתה עושה פעולה על דמוקרטיה ורבין צריך לדעת את ההיסטוריה. (106)

מכאן, שלא צריך להכיר רק את התוכנית החינוכית של התנועה, אלא להרחיב עוד, ולהכיר את התוכנית בהקשר ההיסטורי והאקטואלי של החיים במדינה.

מקצועיות המדריך הרצוי מוזכרת גם בשניים מתוך שמונה הדיברות בקורס הנוער העובד והלומד. הפעם לא מדובר בידע שהמדריך מסוגל להעביר, אלא בערכים, אמונות והשקפת עולם:

למחנך יש ערכים ואמונות אליהן הוא מחנך.
המחנך מסייע לילד להבין את העולם, נותן לו מצפן שעוזר לו לכוון את הדרך. (501)

תפיסה רחבה עוד יותר מוזכרת באחת הפעולות בקורס האיחוד החקלאי:

אחת המיומנויות החשובות ביותר היא להצליח להתמודד עם אתגרים בזמן אמת. (401)

כלומר, המקצוענות של המדריך והראייה המערכתית שלו אינם רק במישורי התוכן והערכים, שהרי האתגרים השונים שהמדריך נתקל בהם אינם רק שאלות ידע מצד החניכים. הכוונה כאן, למשל, לאתגרים חברתיים ביחסים שבין החניכים, או אתגרים הנוגעים למוטיבציה אישית של חניך בודד. עם כל אלה נדרש המדריך הטוב להתמודד בהצלחה.

מזדהה עם התנועה

המקצועיות של המדריך אינה מתקיימת בחלל הריק, אלא כחלק משליחותו התנועתית. היבט זה הודגש במיוחד בתנועות הנוער האידיאולוגיות. כך למשל הסביר רכז קורס הנוער העובד והלומד, בשם חניכי הקורס:

התנועה זה אני. אני יודע לעשות את זה, אני בעל התשובות, אני מייצג את הנוער העובד והלומד, אני שלם עם זה, אני שלם עם התנועה. (506)

בלשון דומה נקטו גם מדריכות בקורס השומר הצעיר:

הוא השליח של התנועה, דעותיה ורצונותיה. הוא האחרון בשרשרת, והאחריות עליו להעביר את זה הלאה. (603)

מדריכים בקורס עזרא:

דמות המנהיג – אדם שמחובר לחזון התנועה. (803)

וחניכים בקורס הנוער הלאומי:

מיהו מדריך טוב? שמכיר את האידיאולוגיה של התנועה. (705)

חניך בעצמו

המדריכים בכל תנועות הנוער, מלבד היותם מדריכים של חניכים צעירים, הם גם חברים בקבוצה מודרכת של בני גילם. היבט זה של "חניכות" הודגש בקורס הנוער העובד והלומד. כך, באחד הדיברות של דמות המחנך נכתב:

המחנך, לא רק מחנך את חניכיו, אלא רוצה להמשיך ללמוד ולהתפתח בעצמו. (501)

מצאנו זאת גם בחוברת קורס מכבי הצעיר, כמסר לחניך:

קודם כל אתה בעצמך ילד ועליך לחנך ולהשכיל את עצמך, ומזכות זו תוכל לצאת לחנך ולהשכיל אחרים (101).

ג. מטרות ויעדים של הקורס

בדומה לדמות בוגר הקורס הרצוי, גם מטרות הקורס דומות למדי בכל התנועות. למעשה, ניתן לזהות שלוש מטרות מרכזיות לקורס, והן: הכשרה מקצועית להדרכה, חניכה כחברי שכבה בוגרת והעצמה של תנועת הנוער.

הכשרה מקצועית להדרכה

במערך הפעולה הפותח את קורס האיחוד החקלאי, בנושא תיאום ציפיות לקראת הקורס נכתב:

המטרה הראשונית שבשבילה באנו היא למידה מה זה להיות איש צוות – לכך נקדיש את רוב זמננו בקורס. (401)

ברציונל קורס היכלי ענ"ג, נכתב בעניין זה:

נוער מדריך נוער הוא משפט אמיתי, נכון ומעצים [...] לפיכך בנה מרכז ההדרכה תוכנית הכשרה ייעודית למדריכות הצעירות כדי לתת להן הכשרה תואמת גיל וציפיות. (901)

חניכים בקורס הנוער הלאומי העידו:

אנחנו רוכשים ידע וניסיון בכל העניין של ההדרכה. (705)

ומדריכי הקורס השלימו:

[חשוב] שייצאו מכאן מדריכים תותחים. שלא יקרה מצב כזה שהם מגיעים לסניף באחד בספטמבר והם לא יודעים איך לבנות פעולה. (705)

וכך גם הסביר רכז קורס הנוער העובד והלומד:

המרכז הוא ההדרכה ולא השוני בין אנשים, המרכז פה בקורס הוא הכשרת מדריכים. (506)

בחוברת קורס השומר הצעיר מוגדרות ארבע מטרות, שתיים מהן נוגעות להדרכה:

חויית שיא מסכמת של קורס ההדרכה: איסוף ותידוע²¹ כלים מעשיים ומהותיים להדרכה.
עיצוב מסגרת ברורה לתפקיד המדריך בתנועה – יצירת נורמות ברף גבוה. (601)

להדגשת מטרה זאת, הוסיף רכז הקורס בשיחה:

אנחנו יודעים שהדרכה זה דבר מאתגר ויש הרבה התמודדויות וקושי ואתגר בהדרכה [...] שנת הדרכה היא קשה והם צריכים להתמודד. (603)

בחוברת קורס מכבי הצעיר מנוסחות שש מטרות, וגם כאן שתיים נוגעות להדרכה:

מוטיבציה – לעסוק בחינוך והדרכה לאחר הקורס.
כלים – להתמודדות במצבים שונים בהם ייתקלו במהלך
התעסקותם בהדרכה וחינוך. (101)

כך גם שתיים מארבע המטרות המוגדרות בחוברת קורס עזרא:

למידת המתודה ההדרכתית וההגשמתית מבחינת תשתית
הידע המקצועי.
חויית התנסות משמעותית וקבלת משוב עליה. (801)

בחוברת רציונל קורס הצופים הנהגת החוף הדברים מעט מעורפלים,
שכן לא מוזכרת המילה "הדרכה", אלא היא מובלעת בתוך הצירוף
"זהות חינוכית":

כל חניך בקורס המסכם יחוה חויית למידה משמעותית
תוך העמקה בתחומים בהם עסקנו לאורך השנה, בדגש על
פיתוח זהות חינוכית אישית, אחריות חברתית ודמות הצופה.
(201)

וכך גם בחוברת קורס הצופים הנהגת חיפה, ההדרכה אינה מופיעה
לעצמה:

הקורס יסכם את שנת ט' ויכין את החניך ברמת הפרט
לתפקידו כשכב"גיסט בכלל ומדריך בפרט. (301).

חניכה כחברי שכבה בוגרת
בכל התנועות מציין הקורס את המעבר של החניכים מחברות

בשכבה הצעירה אל השכבה הבוגרת. במערך פעולה על השכבה הבוגרת בקורס האיחוד החקלאי, מוסברת המשמעות של המעבר בהרחבה:

קורס זה הוא המעבר מחניכות לדמות ולהוויה של איש צוות. במהלך הקורס מתחילים החניכים לבסס את דמותם כאנשי צוות, הרבה מהידע שלהם מתבסס על דמויות לחיקוי, מדריכים שהיו להם בעבר, מורים מבית הספר, רכזים ודמויות משמעותיות נוספות. הקורס הוא רק תחילתו של תהליך גיבוש הזהות שלהם כאנשי צוות ואנחנו רוצים וצריכים לתת להם בסיס רחב כמה שיותר, כדי שכל אחד ואחת מהם, כדמויות עצמאיות יבחר לעצמו את דמות איש הצוות שהם היו רוצים להיות. (401)

בפעולה בה צפינו בנושא בטיחות, הקדים המדריך והסביר לחניכים שהנושא חשוב ביותר כי "הקורס עצמו נועד להכין אותם לשכבה הבוגרת" (406). את הקשר פירשה רכזת הקורס בשיחה איתנו:

הקורס הוא מעין טקס התבגרות. הם מגיעים מהשכבה הצעירה ובמהלך הקורס עוברים התנסויות שמטרתן להעביר אותם למצב של בוגרים, של אחראים. (405)

בקורס היכלי ענ"ג הסבירה רכזת הקורס שמטרת הקורס "למנף את הבנות שלא תהיינה בצל". כלומר:

הכי חשוב שהחניכות יצאו מהסמינר "בני אדם" ויישמו את הערכים והכלים שרכשו בסמינר בחייהן באופן כללי. (902)

וכך בדיוק הסבירו גם מדריכות קורס הנוער הלאומי:

חשוב לנו שישתנו כבני אדם. שיהיה להם סוויץ' במוח
ובמחשבה. שירצו להתנדב. (705)

מבין ארבע המטרות של קורס השומר הצעיר, מתייחסת אחת
לשכבה הבוגרת:

תידוע של מעשה שכבתי משותף – מרכז שכבתי שבוחר
ביציאה לשנת הדרכה. (601)

אמנם הניסוח קצת מעורפל, אולם הכוונה למודעות הפעולה של
יחידים כחברים בשכבה משותפת.

בשתיים מבין המטרות המוגדרות לקורס מכבי הצעיר, הדברים
יותר ברורים:

הבנה – של משמעות ואחריות תפקיד הבוגר בתנועת
נוער.
גיבוש – עם שאר חניכי השכבה ליצירת שכבת חמישיות
חזקה ומובילה בסניפים ובתנועה. (101)

בחוברת קורס הצופים הנהגת החוף, שבה המטרה של הכשרה
להדרכה הייתה מעורפלת, אין ספקות לגבי המטרה של חניכת
השכבה הבוגרת:

הקורס אינו קורס הדרכה, אלא קורס המיועד להכין את חניכי
ט' לכניסה לשכב"ג. זאת מתוך נקודת הנחה כי כל חברי
השכב"ג מהווים דמויות חינוכיות בשבטים ולכן על כולם
להתעסק בתוכן ערכי הכולל פיתוח של זהות חינוכית, שיח

על אחריות חברתית והיכרות עם דמות הצופה האידיאלי.
(201)

ובלשון דומה מוגדרים הדברים גם בקורס הצופים הנהגת חיפה,
בדברי הפתיחה המובאים בתחילת חוברת הקורס:

זהו סיכום שנת ההכנה להדרכה, אבל בעצם מדובר בהכנה
לקראת היותם חברי השכבה הבוגרת. הכלים שתתנו לחניכים
בקורס הם אלה שיאפשרו להם להיות מדריכים טובים יותר,
שכב"גיסטים טובים יותר ואני מאמינה שגם אנשים טובים
ונכונים יותר. (301)

העצמה של התנועה

המטרה התנועתית אינה סותרת את השתיים הקודמות, אלא
משלימה אותן. בזכות היותם של החניכים מדריכים מקצועיים
וחברי שכבה בוגרת טובים, הם יחזקו את התנועה. למטרה זאת
שלווה ביטויים: המפגש הארצי, למידה על אודות התנועה, וחיזוק
מעמד מטה התנועה.

רכז קורס האיחוד החקלאי הדגיש בשיחה את החשיבות של "יישור
קו תנועתי". בשגרת הפעילות במהלך השנה פועלים הסניפים
במידה רבה של עצמאות. לעומת זאת, בקורס הארצי ניתן ליצור
זהות משותפת ברמה התנועתית. במילים אחרות, הקורס הוא
הזדמנות של מטה התנועה להשפיע ולכוון את הנעשה בסניפים.
כך הגדיר זאת הרכז:

המטרה בקורס התנועתי היא ליצור יישור קו בין הפעילויות
שהחניכים עברו במהלך השנה, אם בכלל, כדי שיבואו עם
נקודת פתיחה דומה לשנה הבאה. (406)

היבט שני של העצמת התנועה הוא בעצם המפגש של חניכים מיישובים שונים, שכמעט ולא נחשפים אל התמונה התנועתית הארצית במהלך שנת הפעילות:

ראשית חוויה חברתית, ובעיקר מפגש והיכרות עם בני גילם ממושבים אחרים ולעתים מרוחקים מאוד. ההיכרות היא בין יישובית ברמה ארצית. (405)

ברוח דומה מוגדרת אחת ממטרות הקורס של השומר הצעיר:

חוויה תנועתית רחבה – חיבור לתנועה וגיבוש שכבתי.
(601)

חניכים בקורס הנוער הלאומי הדגישו היבט שלישי של העצמת התנועה באמצעות הלמידה על אודותיה:

[בקורס אנחנו] מכירים חברים חדשים, ואנחנו גם לומדים על האידיאולוגיה של התנועה. (705)

היבט זה של היכרות עם האידיאולוגיה התנועתית מודגש בתנועות נוספות. כך למשל העיד רכז קורס הנוער העובד והלומד:

החניכים מכירים את התנועה ומתאהבים בה. התנועה זה אני. אני בעל התשובות, אני מייצג את הנוער העובד והלומד. (506)

הדבר מופיע גם באחת מארבע המטרות בקורס עזרא:

חיבור לשיח ולאמירה התנועתית. (801)

כך גם ברציונל קורס הצופים הנהגת החוף. בפסקה, שהובאה לעיל, הוגדר שכל חניכי השכבה הבוגרת הם "דמויות חינוכיות", ומכאן נגזרת המסקנה שעליהם לעסוק גם ב:

שיח על אחריות חברתית והיכרות עם דמות הצופה
האידיאלי. (201)

בניסוח מעט יותר מעורפל מופיע הדבר גם ברציונל קורס הצופים הנהגת חיפה. שם המילים "אנשים טובים ונכונים יותר" מחליפות את המילים "דמות הצופה האידיאלי".

מבין שש המטרות בקורס מכבי הצעיר, מוזכרים שני היבטים של העצמת התנועה – מפגש ארצי ולמידה על אודותיה:

למידה – על ערכי התנועה, משמעות תנועת הנוער ומשמעות החינוך.
גיבוש – עם שאר חניכי השכבה ליצירת שכבת חמישיות חזקה ומובילה בסניפים ובתנועה. (101)